

BARDSKÉ A RYCHLEBSKÉ HORY

Autokarový zájezd 26. - 28. září 2009, 22. ročník „Setkání“ a seminář vedoucích

Rychlebské hory, jakýsi severní „přívěsek“ Jeseníků, jsou přes svou odlehlost mezi našimi turisty poměrně dobře známy, i když hlavně mezi těmi, kteří jsou schopni v každou roční dobu nocovat v přírodě. Bohaté znalosti vedoucích pěší turistiky a dalších aktivních členů TKSP o Rychlebských horách vycházejí jak z řady dávnějších akcí OTTJ VCHZ (např. ze zápočtové cesty „Podzim v Jeseníkách“ 16. - 18. 9. 1988, spojené s památnou oslavou osmnáctin Jitky Čudové ve Stříbrném údolí), tak zejména z pravidelných zářijových „Přechodů Jeseníků loveckými chodníky“, pořádaných tehdejší OTTJ Meochema Přerov. Dobře dokumentované a každému zájemci přístupné jsou ovšem až aktivity porevolučního TKSP (viz počítačový soubor „Přehled-do-souč.doc“).

Bezesporu nejnavštěvovanějším místem pohoří je jeho nejvyšší kopec Smrk, který leží ve strategické poloze mezi Hrubým Jeseníkem a Králickým Sněžníkem a je trojmezím Moravy, Slezska a Kladska. Jeho okolí bylo už cílem autokarových zájezdů jak lyžařských (Pavel Kopřiva 21. - 22. března 1992), tak pěšáckých (Iva Salavcová 1. - 3. 10. 1993), a také silvestrovské lyžařské akce OVT (Karel Mlynář, „Silvestr na Smrku“ 31. 12. 2003 - 3. 1. 2004). Do severních partií pohoří, na samý konec zbytku českého Slezska, směřovaly další významné akce s bivakováním, a to na běžkách či na sněžnicích: Přejezd Jitky Tošovské „Rychlebské hory od Bílé Vody“ 27. - 30. 12. 1991, legendární mrazivý „Nový rok na Smrku“ Magdy Kulíškové (30. 12. 1992 - 3. 1. 1993, z Javorníku až do Jablonného n. O.!) a sněžnicový „Přechod Rychlebských hor“ Oty Luňáka 15. - 19. 3. 2006 (který se pro nedostatek zájemců už nepodařilo v dalších letech zopakovat). Převážně polská strana pohoří, Góry Złote, byly naposledy navštíveny coby závěrečná část přechodu „Napříč Kladskem“ (Luboš Chládek 5. - 8. 5. 2000, z Mladkova do Javorníka). Nelze pominout ani zatím jedinou cykloakci OVT, která zasáhla i do této oblasti: „Z Javorníku do Wrocławí“ Aldy Tošovského 15. - 27. srpna 2001.

Díky mnoha zkušenostem mohl být také pořádán první autokarový zájezd TKSP pro velký počet účastníků všeho věku a výkonnosti - „Rychlebské hory a Žulovsko, Lázně Landek“ 5. - 8. 5. 2001; nynější zájezd je do jisté míry jeho opakováním, rozšířeným o další polské území. Je současně 22. ročníkem „Setkání aktivních členů TKSP“ a tradičním seminářem vedoucích PT a CT v TKSP, při němž se bude dopracovávat kalendář akcí na rok 2010.

Ubytování je zajištěno stejně jako v r. 2001, tj. ve vlastních spacích pytlích na podlaze tělocvičny v Základní škole Javorník (Školní ul. 72, zástupce ředitele Mgr. Marek Bury, tel. 584 440 292, reditelna@zsjavornik.cz; správcová haly v Lidické ul. pí Švábková, mobil 603 117 290). Obuv na přezutí je nutná. K dispozici jsou teplé sprchy i malá kuchyňka k přípravě snídaní, pro urychlení ranního provozu lze doporučit vlastní (např. plynové) vařiče. Na večere je možno jít do restaurace Spilea (speciality řecké kuchyně), do hotelu Pod zámekem či hotelu Taverna, na pivo do Hospůdky U Potoka. (Na <http://www.mapy.cz/#mm=ZP@x=138961312@y=137090880@z=15> je plán města a na něm pak lze na kliknutí zjistit charakteristiky jmenovaných podniků. Předpokládá se, že podrobnější informace o možnostech stravování budou získány na místě.)

Na zájezd je zapotřebí mapa KČT č. 54 „Rychlebské hory a Lázně Jeseník“ - některé novější vydání. Pro první den zájezdu - Bardské hory - dostanou účastníci černobílé kopie z polské turistické mapy „Ziemia Kłodzka“ 1:50.000 a také z plánu města Paczkowa.

Po vstupu obou sousedních států do Schengenského prostoru lze přecházet státní hranice na kterémkoliv místě, což je v návrzích tras druhého a třetího dne využito. Nicméně je zapotřebí mít u sebe průkaz totožnosti, policejní kontroly nejsou vyloučeny. Pro případ úrazu v cizině je nutno mít s sebou i Evropský průkaz zdravotního pojištění. (Uzavření komerčního pojištění léčebných výloh na den 26. 9. je ponecháno na úvaze každého účastníka.) Doporučit lze jistý obnos polských zlatých na případné suvenýry v Bardu a Paczkowě.

Výlet je zařazen do kalendáře akcí 2009 oblasti KČT Pardubický kraj. Všichni účastníci (i nečlenové) jsou úrazově pojištěni díky příslušnosti TKSP k ČSTV!

Sobota 26. září

Odjezd v 6.30 od ZS (pozor, změna oproti kalendáři!) přes Polabiny, L. Bohdaneč, Pohřebačku, Kukleny, Náchod a po E67 kolem Kladska do Barda, asi 120 km. Předpokládaný příjezd k nádraží v Bardu asi v 9 h, autokar se vrací do Kladska a po silnici č. 46 přejíždí na Kladské sedlo (20 km).

Jednotná trasa Bardskými horami (podle kopie z polské mapy „Ziemia Kłodzka“ 1:50.000):

Okruh městem: Od nádraží po **Ž** kolem kostela na Růžencovou horu (380 m) - 14 kapliček. Stále po **Ž** kolem švédských šancí na **M** a po ní zpět na historický most a k nádraží (okruh asi 3 km).

Navazující přechod jižní části pohoří: Dále po **M+Z** údolím k Mariině studánce (kaplička) a stálým stoupáním po **Z** ke kříži na skalní vyhlídce. Po **Z** ještě 400 m, pak doprava asi 200 m neznačenou cestou na **M** značku. Potom už až do cíle k autokaru na Kladském sedle stále po **M**:

Přes Bardskou horu (Kalwarii - s křížovou cestou a kaplí) po dobré a víceméně vrstevnicové lesní cestě na s. Łaszczowa (592 m) - od řeky v Bardu asi 5,5 km, stoupání celkem 430 m. Odtud hřebenem přes Ostrou (751 m) a Gajnik (747 m) na Kłodzkou Góru (765 m, nejvyšší v Bardských horách), ze sedla 3,1 km, stoupání 220 m. Sestup 2,6 km přes Jelení Kopu a Podzámeckou Kopu na Kladské sedlo (Przełęcz Kłodzka, 483 m) na parkoviště k autokaru.

Včetně okruhu městem za celý den celkem asi 14 km, stoupání 750 m.

Předpokládaný odjezd v 15.00 přes Złoty Stok (Reichenbach, Rychleby) do Paczkowa (25 km), prohlídka historického centra (dle kopie plánu města).

Odjezd v 16.30 do Javorníka (10 km) na ubytování v tělocvičně ZŠ (viz v úvodu).

Neděle 27. září

Mapa KČT č. 54 „Rychlebské hory a Lázně Jeseník“ 1:50.000 (nebo polská „Masyw Śnieżnika, Góry Bialskie, Góry Złote, Krowiarki“ 1.40.000, z ní jsou všechny dále uváděné *přívodcovské časy* na trasách; jistý počet černobílých kopií bude pro účastníky k dispozici).

Do 7.15 přesun všech věcí do malé tělocvičny (ve velké bude turnaj ve stolním tenisu).

Odjezd autokarem v 7.30 do Travné (vrací se do Javorníka).

Společný začátek tras: Kolem kostela po **M** ke kapli P. Marie Salettské a křížové cestě (0,6 km).

A Dále po **M** na rozc. Nad Travnou (od autokaru 2,1 km, 0:55), po **Z** k Sedmi křížům (3,1 km, 0:45) a ještě 4,1 km (1:05) do Javorníka, celkem asi **9,5 km, 2:45 hodin**.

Možnost prohlídky města a zámku Jánský vrch nebo odpolední vycházka: Po **Č** 2,8 km (0:55) na Čertovy kazatelny a ještě 1,6 km (0:25) přes zříc. Rychleby (Reichenstein) do Račího údolí na **M**, po ní (silnice) kolem býv. tančírny 4,5 km (1:15) do Javorníka. Odpoledne celkem **9 km, 2:35 h**. Lze **zkrátit o 2,5 km** vynecháním Rychleb (tj. sestupem z Čertových kazatelen po **Z** do Račího údolí).

B Od kaple zpět a stále po **M** až asi 400 m za rozc. se **Z** na Rozhraní, tam u kapličky bez zn. doprava na hranici (z Travné 2,7 km, 0:55) a po **Z** přes zříc. Karpień (Karpenstein) až na Karpowské sedlo (Przełęcz Karpowska, 5,3 km, 1:50) - přechod na českou **M**. Po ní 10,9 km (2:55) Račím údolím do Javorníka. Celkem asi **20 km, 6 h**.

Varianta: Z rozc. Pod Rychleby do Javorníka po **Č** (stejně dlouhé).

C Jako předchozí na Karpowské sedlo (9,2 km, 3:15) a stále po **Z** na Gieraltowské s. a bez zn. do Hraniček (4,8 km, 1:30). Po **Č** 11,8 km (2:45) do Javorníka. Celkem asi **26 km, 7,5 h**.

Večer seminář - diskuse o akcích a hlavně doladění příspěvků do kalendáře TKSP 2010.

Pondělí 28. září

A Z Javorníku po **Č** na Vysoký kámen (8 km, 2:50). Dále po **Č** přes Borůvkovou horu (rozhledna) až do Bílé Vody - vsi (11 km, 3:20 h). Pak po **Z** přes hraniční přechod a po silnici do Złotoho Stoku (2 km, 0:35). Celkem **asi 21 km, 6:45 h**. Prohlídka města (kopie plánu 1:7.500).

B Odjezd v 7.30 do Horních Hoštic ke kapličky (autokar pak přejíždí přes Bílý Potok a Paczków do Złotoho Stoku.) Po **Ž** 2,8 km (1:20) na Vysoký kámen a dále jako **A**. Celkem **16 km, 5:15 h**.

C Jako **B** na Vysoký kámen a ještě 1,5 km (0:35) na rozc. Pod Bílou skálou. Odtud po **Z** (s odb. na Šafářovu sk.) 6,5 km (2:00) do B. Vody - vsi a jako **A** do Zl. Stoku. Celkem **asi 13 km, 4 h**.

D Autokarem až do Złotoho Stoku. Prohlídka města a vycházka po **Č** (Złota Ścieżka) údolím Złotoho Potoku (přístupné štoly, Muzeum zlata atd.) - viz v *Místopisných informacích*.

Na trasách **A** a **B** není nutno chodit až k zámečku v B. Vodě - vsi (tč. psychiatrická léčebna), ale lze pokračovat ze sedla Růženec po hranici výstupem na sedlo mezi Javorník a Jawornik Wielki a pak po cyklotrase na **Č** v údolí Zlatého potoka a po ní do Złotoho Stoku - viz trasu **D**.

Odjezd ze Złotoho Stoku v 15.30 hodin (z parkoviště u hřbitova za hlavní silnici). Asi 135 km přes Kladsko, Náchod a Lázně Bohdaneč do Pardubic, předpokládaný příjezd asi v 18.30.

Místopisné informace (abecedně)

Bardo: 281 m n. m., 2780 obyvatel. „Město zázraků“, „Zlatá brána Země Kladské“ je malebně položeno v jižní části Dolnoslezského vojvodství v místě, kde Kladská Nisa soutěskou proráží pásmo Bardských hor. Existovalo už v r. 1301 na místě značně staršího hradu na důležité obchodní cestě do Čech. (Původní jméno osady je Varta, německy Wartha.) Již od 13. stol. je významným mariánským poutním místem, přicházeli sem poutníci ze Slezska i z Čech, bylo zde slouženo ročně až 4000 mší. (Pobýval tu ve vyhnanství Bohuslav Balbín za svoji Obranu jazyka českého, která mu po třicetileté válce v době násilné rekatolizace přivodila problémy.) V centru města je barokní kostel Navštívení P. Marie z let 1686 - 1704 s bohatým renesančním a barokním vybavením a s románskou soškou Matky Boží s Ježíškem z poč. 13. stol., nejstarší ve Slezsku. Oltářní obraz Navštívení P. M. od Michaela Willmanna je z r. 1705. Ke kostelu přiléhá klášter redemptoristů (předtím cisterciáků), v němž je Muzeum církevního umění (sbírka malířství od 16. do 18. stol., sochy svatých, liturgické náčiní a oděvy, historie poutního místa). Kamenný most přes Nisu je z 16. století. - Na Růžencové hoře (380 m) na levém břehu je soubor růžencových kapliček - 13 vybudovaných v l. 1903 - 39, čtrnáctá v r. 1990. Na této hoře je také zbytek pruské pevnosti („Švédské šance“), další jsou na kopcích směrem k SZ. Nad pravým břehem Nisy jsou na úbočí Bardské hory (Kalwarie) trosky středověkého hradu a skalní sráz - pozůstatek velkého sesuvu, který v r. 1598 způsobil částečné zatopení města. Na vrcholu je kaple na místě, kde se v 15. století zjevila Matka Boží a zanechala na skále stopy svých rukou a nohou, viditelné ještě v r. 1608; pak byl kámen poutníky postupně rozebírán coby relikvie, nyní je tam jeho napodobenina.

Bardské hory (Góry Bardzkie): Hlubokým průlomem Nisy jsou rozděleny na dvě části, z nichž severozápadní, po Stříbrné sedlo (Srebrna Przełęcz), byla donedávna zahrnována do Sovích hor, jihovýchodní (po Kladské sedlo) do Zlatých (Rychlebských) hor. Geologickým složením se liší od okolních pohoří - převládají zde slepence a červené pískovce, mezi nimiž vystupují opuky a amfibolity. Nejvyšším bodem pohoří je Kladská hora (Kłodzka Góra, 765 m).

Bílá Voda: Nejsevernější obec českého Slezska, založená ve 13. stol. a poprvé připomínaná r. 1532, byla původně částí Kamenice (dnes Kamienica), připomínané r. 1284. Lichtenštejnský zámek z doby kolem r. 1690, později přestavovaný, slouží dnes jako psychiatrická léčebna. V zámeckém parku jsou barokní sochy sv. Floriána a sv. Vendelína z 18. stol. se znaky hrabat ze Salmů. R. 1742 byl v Bílé Vodě podepsán protokol o úpravě hranic mezi Rakouskem a Pruskem po válce o dědictví rakouské. Prusku tím byla odstoupena převážná část Slezska a Kladsko. V dolní části obce je na návsi socha sv. Floriána z r. 1766 a socha sv. Jana Nepomuckého z 18. stol. Poutní kostel Navštívení P. Marie z pol. 18. stol., vysvěcený r. 1777, přiléhá na severní straně k pozdně barokní budově piaristické koleje založené r. 1723 pozdějším biskupem Jakubem Arnoštem Lichtenštejnem (vyučování bylo zahájeno r. 1727). Část obce v okolí koleje byla r. 1784 povýšena na městečko a od té doby se dělí na ves Bílou Vodu a městys. Do objektů bývalé koleje byly po roce 1950 svezeny řádové sestry z různých klášterů Československa; na zdejším vesnickém hřbitově odpočívá okolo 700 těchto sester. Hřbitov se společným hrobem obětí pochodu smrti v r. 1945 a hrobem majitelů zámku hrabat d'Amby je kulturní památkou. - Součástí obce je Kamenička (německý název Kamitz-Uberschar), prvně připomínaná jako církevní majetek již roku 1325 u vsi Kamenice (dříve Kamnitz, dnes Kamienica), kterou koncem 15. století získalo jako zástavu a nakonec jako majetek město Patschkau, dnešní Paczków. Zajímavou lokalitou poblíž Bílé Vody je bývalý vápencový kamenolom Kukačka (v mapách uváděno Na vyhlídce). Těžily se zde kalcitické a dolomitické mramory (včetně polohy bílého dolomitu), které byly využívány jednak jako lomový kámen pro stavby, jednak pro vápennou pec, která produkovala v 1. pol. 19. stol. vápno pro přípravu malty a jako hnojivo. Na poměrně malé ploše je sledován výskyt pozoruhodné garnitury rostlinných druhů, z nichž mnohé patří mezi vzácné a ohrožené, např. hořec křížatý (*Gentiana cruciata*), hořec brvitý (*Gentianopsis ciliata*), pupava obecná (*Carlina vulgaris*). Některé z nich jsou pro území severní Moravy velmi neobvyklé: hvozdík pyšný (*Dianthus superbus*), jeřáb dunajský (*Sorbus danubialis*) a huseník střelovitý (*Arabis sagittata*). Toto od roku 1996 státem chráněné území je klasifikováno jako významný krajinný prvek.

Borůvková hora: Hraniční vrchol (898 m), na němž stávala turistická chata a dřevěná rozhledna ze 70. let 19. stol. Věž patřila pod správu polských lázní Landek, nevydržela však příliš dlouho. V roce 1890 ji proto nahradila obdobná stavba, kterou nechal postavit místní Kladský turistický spolek (Glatzer Gebirgs Verein - GGv) s podporou moravskoslezského turistického spolku a obce Landek, která bezplatně poskytla stavební dřevo. Po deseti letech provozu se pod dvěma turistkami propadly dřevěné schody a obě ženy se těžce zranily, odškodnění stálo spolek značnou částku peněz. Stavební úřad rozhodl, že je nutné stavbu zbourat, vítr však znovu zasáhl dřív a 11. září 1900 dílo zkázy na Borůvkové hoře dokonal. Ani třetí rozhledna neměla dlouhý život. Když turisté z polského Landeku postavili v roce 1908 věž s vyhlídkovou terasou ve výšce 21 metrů (projekt ing. Utnera z Javorníku), netušili, že za čtrnáct let znovu neodolá prudkým poryvům větru. Turisté přemýšleli o postavení další rozhledny ve třicátých letech 20. století. Pokus nakonec vzdali a postavili na místě pouze turistickou chatu opět podle plánů ing. Utnera. Svého zprovoznění se dočkala 29. května 1930. Po válce však zanikla. Za totality se zde scházeli čeští a polští disidenti. Dokonce se tu setkal Václav Havel s předákem Solidarity Adamem Michnikiem. O výstavbu nové rozhledny na Borůvkové hoře usilovalo město Javorník již v roce 1998. Tehdejší odhad nákladů činil téměř 4 miliony korun s tím, že by obec oslovila především české a polské úřady. Projekt 25,4 metrů vysoké rozhledny byl nakonec zrealizován až v období duben-září 2006. Konstrukce je kovová

a opláštěná dřevem. Rozpočet stavby činil nakonec 6,5 milionu korun a její realizace se ujal Kompletstav Letovice. Většina peněz šla z fondů Evropské unie určených na česko-polskou spolupráci v rámci programu INTERREG IIIA. Rozhledna Borůvková hora je nejnovější rozhlednou v oblasti, slavnostně otevřena byla 7. 10. 2006. Z vyhlídkové plošiny ve výšce 24 m se návštěvníkům nabízejí nádherné výhledy na Rychlebské hory a roviny v sousedním Polsku. Vedle věže se nachází i malá kamenná chata pro turisty. Provozní doba občerstvení v září: o svátcích, sobotách a nedělích vždy od 10 hodin. V případě společných výletů s počtem nad 20 osob a požadavkem občerstvení včetně jídla je vhodné provést objednávku formou zaslání SMS na telefonní číslo 731 551 020.

Čertovy kazatelny: Zpřístupněný rulový skalní útvar s výhledem do Račího údolí a na Rychlebské hory. Turistický altánek.

Horní Hoštice: Leží sice přímo u severní linie státních hranic v javornickém výběžku v rovině Vidnavské nížiny (střední nadmožská výška obce je 340 m), ale jejich mimořádně velký katastr o rozloze 2180 hektarů je již z převážné části pokryt lesy Rychlebských hor a sahá na jihu opět až ke státní hranici v prostoru Borůvkové hory (899 m). Vlastní vesnická zástavba se táhne podél cesty, která odbočuje do Horních Hoštic jihozápadním směrem od silnice z Javorníka přes Bílý Potok do Bílé Vody. Přívlastek Horní dostala obec úředně až po roce 1742, aby se tak rozlišila horní a rakouská část Ober Gostitz od dolní pruské části, která byla větší a byla označena jako Gostitz (dnes Gościce v Polsku). K obci patřila myslivna s názvem Hundorf, který je uváděn dokonce jako samostatná katastrální jednotka západně od Horních Hoštic. Pečetním symbolem obce byla postava biskupa s berlou. Horní Hoštice patřily po rozdělení Slezska v roce 1742 spíše k menším obcím. Počet obyvatel se po roce 1848 postupně snižoval. V roce 1900 zde žilo 433 osob ve 112 domech a po odsunu německého obyvatelstva (v roce 1930 zde nebyl ani jeden Čech) klesl v roce 1950 na 238 osob v 99 domech. Při posledním sčítání v roce 1991 zde zůstalo dokonce jenom 94 obyvatel ve 25 domech. Z historického hlediska byly naopak Hoštice od svého vzniku (datování první zmínky k roku 1290 je sporné) poměrně velkou vsí s bohatým fojtstvím, která patřila k majetku vratislavského biskupství. Kostel je zde doložen roku 1390, ale byl asi postaven již při vzniku vsi. V roce 1542 bylo fojtství s dvěma dvory a lesy prodáno městu Pačkov (Patschkau, Paczków); tehdy se zde dočasně těžila železná ruda pro místní hamr. Za třicetileté války ves téměř úplně zpusťla, ale nakonec se zotavila a město Pačkov zde získalo převahu nad vrchností z Jánského Vrchu. V roce 1742 větší díl vesnice s dolním dvorem, kostelem, farou a školou připadl k pruskému Slezsku, zbytek s horním dvorem zůstal v Rakousku. Vrcholu dosáhla rakouská část vsi v první polovině 19. století, protože v roce 1836 zde bylo již 645 obyvatel ve 101 domě. Před rokem 1820 byla již i v tzv. horní části vesnice škola. V roce 1848 byly Horní Hoštice střediskem nepokojů proti vrchnosti. Město Pačkov si svůj velký, převážně lesní majetek udrželo i po zrušení poddanství a vlastně až do roku 1945, protože nebyl postižen první pozemkovou reformou po roce 1918; bylo to celkem 1986 hektarů půdy. Při volbách za první republiky odevzdávali voliči nejvíce hlasů napřed německým křesťanským sociálům, po roce 1933 Henleinově Sudetoněmecké straně. - V obci není kostel, ten při dělení Slezska připadl do dnešních Gościc; pouze u silnice do Bílého Potoka je rustikální barokní kaple.

Hraničky: Bývalá osada Hraničky (německý název Gränzdorf), 696 m n. m., se rozkládala u státní hranice (dříve s celníci) pod Hraničním vrchem (752 m) a správou vždy patřila pod Nové Vilémovice (Wilmsdorf). Osada byla založena kolem roku 1785 a byla osídlena čistě německým obyvatelstvem. V roce 1836 měly Hraničky 27 domů a 281 obyvatel. Po roce 1848 byla osada zařazena do soudního okresu Javorník a politického okresu Frývaldov. V roce 1885 vznikla v Hraničkách jednotřídka. V roce 1869 bylo v Hraničkách 260 obyvatel, v roce 1890 - 222 ob., v roce 1910 - 193 ob. a v roce 1921 již jen 192 obyvatel. Po roce 1945 byly etapovitě odsunuty téměř všechny německé rodiny, ve vsi zůstaly dále žít jen čtyři. V roce 1948 byla do Hraniček nakrátko přemístěna jedna rodina, ale již v roce 1949 byli všichni obyvatelé vystěhováni a ves zůstala prázdná. Do Hraniček nebyl v rámci dosídlení přestěhován ani jediný člověk, a tak byl úpadek vsi nevyhnutelný. Tomu „dopomohli“ i obyvatelé z okolí, zvláště z Nových Vilémovic, i početní Řekové (do Nových Vilémovic „dosídlení“ v roce 1949), kteří rozebírali a odnášeli vše, co mělo ještě nějakou hodnotu. Plánovanou a řízenou demolicí (např. kostelík byl vyhozen do povětří) v letech 1959/60 pak ženijní vojska ČSLA, tak jako na dalších horských osadách, již jen dokonala započaté dílo zkázy. Jen ironií osudu a hrou náhod se podařilo lesnímu dělníku Franzi Schlegelovi zpětně nastěhovat do jeho domu, který i přes různé útrapy doby zůstal stát až do dnešních dnů a osamocen na rozlehlých pláních kolemjdoucím tiše připomíná smutné dějiny této krásné horské osady. (V 60. letech 20. stol. údajně existoval plán na vybudování objektu, do něhož měli být soustředěni důchodci z širokého okolí.)

Jánský Vrch: Na strategické ostrožně nad osadou Javorník byl postaven stejnojmenný hrad někdy v druhé polovině 13. století. V písemných pramenech se poprvé objevuje roku 1307, kdy je zmiňován jako majetek svídnických knížat. Od zbytku ostrožny jej odděloval dodnes patrný ve skále vylámaný mohutný příkop, který obíhal hrad i z východní strany. Za příkopem se v čele hradní dispozice tyčila mohutná okrouhlá věž, mezi níž a oblým čelem paláce se nacházela původní vstupní brána přístupná po mostě přes příkop. Za palácem uzavírala obdélník horního hradu příčná hradba, ve které byl proražen vstup do dolního hradu. Dolní hrad, ve kterém bylo soustředěno hospodářské zázemí, měl protáhlý vejčitý tvar ukončený mohutnou oblou baštou. Obranu západní strany postrádající příkop zajišťovaly dvě obdélné věžičky opatřené ochozy vysunutými na krakorcích. Roku 1348 získalo hrad vratislavské biskupství, v jehož vlastnictví zůstal až do poloviny 20. století. V průběhu husitských válek byl hrad značně poškozen během bojových akcí, když byl roku 1429 husity vypálen. Ještě více ale utrpěl, když jej pobořilo samotné

biskupství, aby znemožnilo jeho vojenské využití husity. Poškozený hrad byl na přelomu 15. a 16. století obnoven a přestavěn. Východní příkop nahradil parkán, kterým také vedla nová přístupová cesta. Na východní straně dolního hradu přibyla nová branská budova na půdorysu L, kterou se příchozí dostal do jádra hradu. V průběhu této přestavby dokončené roku 1509 byl také změněn název hradu na počest patrona biskupství sv. Jana Křtitele na Jánský vrch. Přestavbou gotického hradu r. 1507 za biskupa J. Thurza vznikl zámek jako letní biskupské sídlo. V průběhu dalších let byl hrad dále přestavován v pohodlnou rezidenci. Dnešní podobu hrad získal za biskupa Filipa Gotharda Schaffgotsche (1716-95) a jeho nástupce Josefa Kristiana Hohenlohe Waldenburg-Bartensteina. Před čelo hradu do příkopu byla předložena dvoupatrová přístavba, která pohltila bergfrit i čelo původního paláce. Bergfrit samotný byl snesen na úroveň okolní zástavby. Mezi palácem a pozdně gotickou branskou budovou byl přistavěn klasicistní trakt s reprezentačním schodištěm. Posledním výrazným zásahem byla přestavba oblé severní bašty na pseudogotickou zámeckou kapli. Ve zdech zámku jsou zasazeny kamenné renesanční pamětní desky. V r. 1776 byla zřízena francouzská zahrada a r. 1800 založen na jižním svahu anglický park. Po r. 1945 byl zámek postupně vybavován mobiliárem z období od renesance po biedermeier. K nejcennějším exponátům patří gotické plastiky sv. Barbory, sv. Heleny a P. Marie z konce 15. stol. V zámecké kapli je tabulový oltář s obrazem Kristova křtu. Na zámku je jedinečná sbírka dýmek a kuřáckých potřeb.

Javorník: Osídlení již v pravěku a starověku, což dokládají nálezy kamenných nástrojů a mincí. Ves pod hradem poprvé připomínána r. 1291 a hrad r. 1307. Část osady v podhradí nabývala postupně městský ráz a roku 1373 je poprvé vedle vsi uváděno i město Javorník, i když na městská privilegia si muselo počkat až do roku 1549. V r. 1428 město dobyto husity, ale r. 1432 bylo za velkou sumu 10 000 zlatých vykoupeno biskupem i s okolními městy a hrady a navráčeno vratislavskému biskupství. V 1. pol. 16. stol. nastal rozmach těžby stříbra a řemesel (tkalcovství, kožešnictví, plátenictví), v r. 1536 je doložen železný hamr. Při požáru města v roce 1576 shořela velká část domů včetně fojtství. Za třicetileté války bylo město několikrát obsazeno Švédy i císařskými vojsky. Koncem 17. stol. bylo město nevzhledné, úsloví o něm říkalo: Kostel ve vsi, radnice u hnojště, náměstí u kurníků, to jsou tři divy Javorníku. Velký rozmach nastal od r. 1766 za vratislavského biskupa F. G. Schaffgotsche. Biskup se totiž za sedmileté války přidal na rakouskou stranu, což mu pruský král Bedřich II. nikdy neodpustil, a proto se musel uchýlit na zámek Jánský Vrch, který i s městem připadl tehdy rakouské straně. Biskup byl nejen duchovním, nýbrž i světským hodnostářem a jeho příchodem, dovršeným r. 1767 přeložením zemské vlády z Vidnavy do Javorníku, se město stalo rázem správním i kulturním centrem celého kraje. Za Schaffgotsche se stal Javorník také hudebním střediskem kraje, když r. 1769 přišel do biskupských služeb vynikající hudební skladatel, vídeňský rodák a zakladatel komické opery Karel Ditters (1739-99), poctěný později přídomkem z Dittersdorfu. (Jeho dům čp. 31 je ukázkou výstavné měšťanské architektury pol. 18. stol.) Po smrti biskupa v r. 1795 nastal pokles uměleckého významu města, ale rostl jeho význam hospodářský. Vznikly zde dvě manufaktury na výrobu hrubého vlněného sukna zvaného haras, v roce 1770 byl Javorník největším střediskem na výrobu harasu v celém Slezsku a za napoleonských válek r. 1813 se produkce ještě zvedla. Tento rozkvět na čas zastavil velký požár r. 1825. V letech 1855-69 se objevily pokusy o dolování arsenu v nedalekém Račím údolí. R. 1897 bylo město připojeno lokální železnicí k trati Hanušovice - Glucholazy. - Vznik Československé republiky byl zde doprovázen nepochopením a demonstracemi místních občanů, kteří se snažili o připojení Javornicka k německé říši. Javornický výběžek byl obsazen příznivci Hitlera ještě před mnichovskou dohodou v roce 1938, takže se vlastně jako jeden z prvních dostal do pozdější župy Sudety. Podstatné změny k lepšímu se Javorník nedočkal ani po roce 1945, kdy začala doba msty. Stavěly se tábory pro německé obyvatelstvo, které bylo určeno k deportaci, docházelo k těžkým zločinům (znásilňování, vraždy). Majetek vratislavského arcibiskupství byl konfiskován až po roce 1948 a lesy byly rozděleny mezi různé státní lesní závody. - Kromě zámku Jánský vrch patří mezi stavební památky města barokní kostel Nejsv. Trojice z r. 1723, jeho součástí je barokní fara z r. 1728. Střed města tvoří historická zástavba měšťanských domů z pol. 19. stol., radnice je z r. 1935. Vzácnou stavební památkou je hřbitovní raně gotický kostelík sv. Kříže z r. 1260 se dvěma románsko-gotickými portály z 2. pol. 13. stol. Kvadratické kněžiště je zaklenuto raně gotickou křížovou klenbou s klínovými žebry.

Karpien: Zřícenina nevelkého hradu Karpenštejna (776 m n. m.) na úbočí kopce Karpiak. Jeho založení je připisováno kmeni Chorvatů a panuje domněnka, že Boleslav Chrabrý tu v r. 1003 nocoval v dřevěném hrádku při tažení do Čech. Za jisté se považuje, že hrádek založil před r. 1120 český král. Historicky doložen je majitel Thamo Glubos Starší (Otton von Glaubitz), připomínaný r. 1337, leník Jana Lucemburského; v erbů měl v modrém poli zlatého kapra, od něhož je odvozen název sídla. Hrádek sloužil k ochraně tzv. solné cesty z Věličky do Prahy podobně jako slezský Reichenštejn (Rychleby), s nímž a s hradem Homolí bránil tuto část Kladska. Majitel hradu v l. 1352-53, Mersan von Parchwitz, jej prodal Karlu IV., který jej tam ustanovil purkrabím. V březnu 1428 byl hrad spolu s Landekem dobyt a pobořen husity při jejich prvním nájezdu do země Kladské, po dalších třech letech znovu. Posledním majitelem byl Hynek Krušina, loupeživý rytíř, který v r. 1442 překročil míru dobrých mravů, když zplundroval klášter v Henrykově. Proto byl hrad v r. 1443 znovu rozbořen výpravou měšťanů. Ruina hradu byla ještě do r. 1513 sídlem lupičů, než ji landečtí měšťané srovnali se zemí. Pak trosky sloužily jako zdroj stavebního materiálu. Od 17. stol. se Karpenštejn stal turistickou atrakcí pro návštěvníky rozvíjejících se lázní v Landeku (nyní Ládek Zdrój). Postarali se o něj členové Kladského horského spolku (Glatzer Gebirgsverein) a v bývalém podhradí postavili v r. 1885 dřevěnou rozhlednu; zbořena byla v r. 1899. (Peníze vybrané na

její obnovu byly použity na stavbu rozhledny na Borůvkové hoře v r. 1890.) Dosud jsou patrné základy vnitřního hradu s věží a nádvořím, na němž lze nalézt kamennou lavici a kámen s málo zřetelným vyrytým plánem hradu (z r. 1883).

Nové Vilémovice: Horská ves (něm. Wilmsdorf), 665 m n. m., založená v 13. stol.; přívlastek Nové byl připojen až po obnovení předtím zpustlé stejnojmenné lokality po roce 1580. K obci patřily osady Červený Důl (do roku 1924 Červený Grunt, německy Rothengrund) a Hraničky (Gränzdorf). Od roku 1950 je celá obec místní částí Uhelné. Na obecní pečeti bylo zobrazeno srdce a z něj vyrůstající tři květiny. Vilémovice jsou uváděny mezi prvními známými obcemi na Javornicku. Dostaly se nejprve i s Travnou do moci loupeživého rodu Haugwitzů z Frýdberku, kteří si tak zajistili horské přechody do Kladska, a teprve roku 1358 byly odkoupeny k majetku vratislavských biskupů. Ves však již před rokem 1420 zcela zanikla a byla vysazena znovu i s fojtstvím až po roce 1580, tentokrát již jako součást panství Jánský Vrch. V 16. stol. je doloženo dolování. Roku 1765 byla vysvěcena kaple Nanebevzetí P. Marie a na základě soukromé nadace bylo při ní zřízeno kaplanství, které bylo v roce 1832 povýšeno na faru. Od roku 1768 bylo zahájeno v jednom soukromém domě vyučování. V roce 1836 měly Nové Vilémovice 93 domů a 633 obyvatel, Hraničky 27 domů a 281 obyvatel a Červený Důl 13 domů a 127 obyvatel. Počet obyvatel v Nových Vilémovicích od poloviny 19. století klesal z jednoho tisíce až na 805 osob. Byla to v naprosté převaze německá vesnice, kde se teprve po roce 1918 objevili první Češi (v roce 1930 jich tu bylo osm). Dne 22. září 1938 provedli henleinovci ozbrojený přepad budovy finanční stráže v Hraničkách. Pro velmi nepříznivou polohu se zde po odsunu Němců usadilo jenom několik českých rodin. V roce 1950 bylo ve vsi napočítáno jen 39 obyvatel v relativně velkém množství 180 domů. Ves nebyla nikdy řádně dosídlena a očividně upadala, nakonec v roce 1976 vyhořel i zdejší kostel a byl zbořen. Zůstal zde jediný obchod. - Na horním konci vsi je pomník člena stráže obrany státu Stanislava Majzlíka, zastřeleného ordnery 21. 8. 1938.

Paczków: Pačkov byl založen v roce 1254 vratislavským biskupem Tomášem I. na místě hradiska a osady z 10. stol., která plnila úlohu příhraniční pevnosti chránící jihozápadní okraje velkého biskupského knížectví se sídlem v Nyse. Město bylo založeno podle vlámského práva a spolu se zakládací listinou získalo řadu privilegií. Pravděpodobně již v době zakládání bylo město opevněno. Původně se zřejmě jednalo o dřevěná a zemní opevnění. V polovině 14. století bylo město obeháno dvojitými hradbami a postaven katolický kostel sv. Jana Evangelisty - trojlodní cihlový z let 1361-89, završený síťovou klenbou, jeden z nejcennějších ve Slezsku. (V 16. stol. byl přeměněn na pevnost přistavěním vysoké renesanční atiky se střílnovým ochozem.) Předchozí Pačkovský hrad zmiňovaný již v roce 1301 se pravděpodobně nacházel na Zámecké hoře a byl nejspíš zničen začátkem 15. století. 17. 3. 1428 obsadila Pačkov husitská vojska, která způsobila mnoho škod. Teprve v druhé polovině 15. století získává Pačkov od biskupů řadu privilegií, která měla pomoci vrátit jeho hospodářskou rovnováhu. Začaly vznikat opět nové řemeslnické cechy, v roce 1483 zde také vznikla tržnice se solí. Konec 15. století a polovina 16. století jsou obdobím intenzivních prací na opevnování města. Byla také zahájena dostavba farního kostela. Kromě zděných domů bohatších občanů, stavěných v místě dřívějších dřevěných staveb, začaly také vznikat veřejné objekty - pivovar (1551), renesanční radniční věž (1552), katolická škola (1557). V letech 1594-95 bylo město vybaveno dvěma kanalizačními řady. Počet obyvatel města se zdvojnásobil. Na počátku 17. století bydlelo v Pačkově 2800 obyvatel. Zakrátko však počet obyvatel zdecimovala epidemie cholery (1603-07) a třicetiletá válka, která definitivně ukončila období prosperity města. Počet obyvatel klesl až na 700 osob. Pačkov byl také zničen požárem v roce 1634. K opětovnému hospodářskému rozvoji došlo až v první polovině 18. století. Byl však přerušen další válkou - prusko-rakouskou - v jejímž důsledku přešel pod nadvládu Pruska. V 19. století nastalo určité zlepšení údělu obyvatel Pačkova, byl postaven nový most (1813), došlo ke generální přestavbě radnice (1821-22), byla provedena regulace řek, postavená nová, větší budova katolické školy. V letech 1854-55 také vznikla evangelická škola a špitál, v r. 1874 byl Pačkov spojen železniční tratí s Nysou a Kamieńcem. Druhá světová válka nezpůsobila výrazné škody na městské zástavbě, avšak poválečný příliv nového obyvatelstva, emocionálně nesrostlého s Pačkovem, měl za následek zanedbávání a dokonce poškozování historické základny Pačkova. V roce 1956 byl přijat plán obnovy Pačkova a rekonstrukce starého části města na základě historicko-urbanistické studie. Renovace památkových objektů byly zahájeny v letech 1974-75. Dnešní Pačkov, čítající kolem 8 500 obyvatel, je stále nazýván polským Carcassone, a to nejen z důvodu nejlépe dochovaných městských hradeb v Polsku, ale také proto, že vznikl původně jako obranné sídlo. V erbu má Pačkov černého orla sv. Jana Evangelisty na zlatém pozadí, držícího zelenou olivovou větévku; symbolika navazuje na slezské Piastovce (knížete vratislavského) a na biskupství vratislavské. - Stavební památky: Hradby s baštami, věže Wrocławské, Kłodzské a Żąbkowické brány (ta první je vyhlídková), farní kostel sv. Jana Evangelisty (viz výše), klasicistní radnice, renesanční a barokní měšťanské domy, katovna. Vně hradeb stojí klasicistní kaple sv. Mikuláše z 19. stol. a zřícenina pozdně got. kostela sv. Hedviky (1606).

Račí údolí: Přírodní rezervace - hluboké údolí Račího potoka, jímž vedla stará solná cesta z Nisy přes Kladsko do Hradce Králové. Nad údolím jsou zříceniny hradu Rychleby a Pustého zámku a skalní útvary Čertovy kazatelny, v závěru údolí památný přes 300 let starý buk. Na začátku údolí se dříve těžil galenit, sfalerit a pyrit (Melchiorova štola). - Tančírna Georgshalle je bývalá restaurace se sálem postavená v nádherném secesním stylu - jedna z nejkrásnějších, ale také nejvíce zdevastovaných staveb v okolí Javorníku, patřila k vyhlášeným výletním místům obyvatel Javorníku i širokého okolí. Před válkou se zde o sobotách konaly zábavy, o nedělích čaje s hudbou. Okolí malebného místa zkrášloval parčík se

skalkami, rododendrony, okrasnými dřevinami a stylovým venkovním posezením. Objekt vznikl na počátku 20. století spolu s dalšími domy, celkově v Račím Údolí stálo asi pět výčepních či restauračních zařízení: vedle tančírny s restaurací a hostinskými místnostmi ještě malý lokál zvaný „Jägerstube“ („Myslivecká jizba“), dále tzv. „Waldhaus“ s šenkem a penzionem a tzv. „Haus Isolde“, výletní restaurace s možností ubytování a tanečních zábav. Tančírnu sloužící jako restaurace, taneční sál a penzion (prameny její sloh označují i jako švýcarský) nechal postavit vratislavský biskup kardinál Georg (Jiří) Kopp v letech 1906 -1907. Vnější schody (dnes rozbité) vedly k samotnému přes 20 metrů dlouhému lokálu a tanečnímu sálu, který byl zbudován celý ze dřeva a skla. Sál byl obklopen dřevěnou verandou. Dodnes je patrné, že obložení bylo barevně lakované, dřevěné trámký byly zdobeny plastickými ornamenty (zejména vinnou révou). Nejkrásnější a zároveň také nejohroženější částí Tančírny jsou barevné vitráže v modrém a zeleném tónu, složené v secesním kánonu. Celá budova byla elektrifikována. Restauranční zařízení fungovalo ještě po roce 1945. Vlastníkem se staly Československé státní lesy, dále JZD a České dráhy, které jej vlastní dodnes. Způsob socialistického „hospodaření“ přivedl objekt Tančírny včetně parku na velmi tristní úroveň. Do budovy zatéká, vstupní schodiště je zničeno, stejně jako zadní část budovy i přístup do sklepa, vitrážová okna jsou ve velké míře již vybita. Podobně jako budova je zanedbán i park. (Viz též článek „Opuštěnými Rychlebskými horami“ v časopise *Turista* 4/2009.)

Růženec: Bývalá osada Rosenkranz vznikla koncem 16. století kolem krčmy na cestě do Kladska a nacházela se při hranici zhruba 6 km jižně od Bílé Vody. V roce 1836 zde žilo 63 obyvatel v 11 domech a v roce 1900 jen 47 obyvatel ve 12 domech. Po roce 1945 byla osada vysídlena a zůstala naprosto opuštěná, v roce 1961 strhla ženijní vojska zbytky domů. Dnes je jménem Růženec (Rózaniec) pojmenováno už jen sedlo na státní hranici.

Rychlebské hory: Rychlebské hory (též Rychleby, polsky Góry Złote, německy Reichensteiner Gebirge) jsou jedno z neopuštěnějších pohoří v Česku. Táhnou se v délce 30 km mezi Bílou Vodou v samé špičce Javornického výběžku a Ostružnou. Pohoří je odděleno Kladským sedlem od masívu Králického Sněžníku a Ramzovským sedlem od Hrubého Jeseníku. Pohoří získalo svůj název podle polského města Złoty Stok (v překladu "zlatý svah"), český Rychleby, německy Reichenstein, které sousedí přes státní hranici s Bílou Vodou. Nejvyšší horou Rychleb je Smrk (1125 m n. m.) v jižní části pohoří, blízko historického trojmezí Moravy, Slezska a Polska (Kladska). Mezi turisticky nejatraktivnější části patří jih pohoří - horská střediska Ostružná, Ramzová a Petříkov a chata Paprsek. Pohoří má složitou geologickou stavbu s pestrým zastoupením hornin, a to jak vyvěřelých, tak usazených i přeměněných. Kromě žuly, která převládá, vyskytují se zde i granodiority, diority a tonality. Všechny tyto horniny se v kamenické praxi označují jako slezská žula - světlá a tmavá. V žule jsou na více místech "utopeny" větší či menší kry starších hornin, ruly a mramoru. Ledovec s centrem ve Skandinávii zasáhl asi před 300 - 250 tisíci lety až na Jesenicko a pokryl předpolí Rychlebských hor do nadmořských výšek 400 - 540 m. Zanechal zde po sobě až 50 m mocné uloženiny, štěrkopísky z tavných vod a morény, obsahující velmi pestré společenstvo hornin. Je mezi nimi mnoho skandinávsko-baltských žul, porfyrů a porfyrů, nejčastěji růžově, červeně až červenohnědě zbarvených, charakteristické jsou také šedé a černé pazourky s původem v oblasti Baltického moře. - Rychlebské hory mají střední nadmořskou výšku 645 m a tvoří je soustava ker, pokleslých proti Hrubému Jeseníku a Králickému Sněžníku, avšak vyzdvižených nad nižší terén na severovýchodě. Nejvyšším podcelkem pohoří je Hornolipovská hornatina, která pokračuje na polském území jako Góry Bialskie. Na Rychlebsku patří všechny toky do povodí Kladské Nisy. Na nerostné suroviny je Rychlebský region poměrně bohatý; rudy se v současné době nikde netěží, v historii však můžeme vzpomenout např. těžbu magnetitu, dále měděných rud u Nýznerova, krátkodobá byla i těžba arzenopyritu v Račím údolí. V padesátých letech 20. století byly zjištěny radioaktivní suroviny (smolinec) v Zálesí, Horních Hoštících a u Bílé Vody. Pro nepřilíš vydatná ložiska však těžba v roce 1968 skončila. Z nerudných surovin mají značný význam zejména vápence, jež jsou v Rychlebském regionu zastoupeny v mohutných a kvalitních ložiscích u Vápenné a Lipové. Největší význam ze všech surovin mají ale tzv. stavební suroviny, zejména žula a žule příbuzné horniny a velmi kvalitní mramor. Slezská žula se těží v širším okolí Žulové, přičemž zásoby zde jsou odhadovány na dalších nejméně 100 let. Slezské mramory patří k nejvyšší kvalitě českým mramorům a jsou použitelné i v sochařství. Např. nejvyšší kvalitní mramor na stavbu pražského metra se těžil právě v okolí Žulové.

Rychleby: Zřícenina gotického hradu Reichenštejn na skalní ostrožně Přílba, zbudovaného pravděpodobně na počátku 14. století k ochraně solné stezky vedoucí z Nisy přes Javorník a Kladsko do Hradce Králové. Na protější straně údolí jej doplňovalo menší dřevohlinité opevnění, dnes zvané Pustý zámek, a drobný hrádek předsunutý před vstup do údolí. V 15. stol. byl hrad opuštěn a změnil se ve zříceninu. Spálené zvířecí kostry a množství zbytků zbraní svědčí o násilném zániku hradu. - Točným schodištěm je zpřístupněna věž s výhledem do Račeho údolí, u které nelze rozhodnout, zda jde o původní stavbu nebo romantickou přístavbu.

Sedm křížů: Žulový kříž z období třicetileté války, připomínající boje mezi Rakušany a Švédy. Podle pověsti zde stávalo sedm křížů na hrobech švédských důstojníků, kteří zde v obklíčení spáchali sebevraždu.

Šafářova skála: Čelo skály tvoří kolmá až převislá 35 m vysoká stěna ze šedé ruly - náročný horolezecký terén. U paty skály památný buk.

Travná: Místní jméno Travná, které platí od roku 1948, vzniklo překladem první části německého názvu Krautenwalde, tj. les s rostlinami, bylinami či trávou; od toho bylo zase odvozeno dřívější české označení

Krutvald. V roce 1950 byla k Travné připojena obec Zálesí, dřívější Valdek, avšak již v roce 1960 byly obě lokality administrativně přiřazeny jako místní část k Javorníku. Bývalý Krutvald patřil spíše k menším vesnicím na Frývaldovsku, ale udržoval si dost dlouho stabilní počet obyvatel, a to vzhledem ke své důležité poloze na cestě ze Slezska do Kladska. V roce 1900 měl Krutvald, v té době výhradně německá ves, 440 obyvatel v 91 domech, za první republiky se zde usadilo jenom pár českých rodin (v roce 1930 to bylo celkem 20 Čechů). Po roce 1945 a následné celkové izolaci Javornicka ztratila Travná zcela svůj někdejší význam a naopak se plnou měrou projevila její odlehlost. V roce 1950 tu bylo jenom 106 obyvatel a 84 domů. Do roku 1991 se situace ještě zhoršila, protože Travná i se Zálesím měla pouze 50 obyvatel a 19 trvale obydlených domů. Bývalou ves dnes představuje jen skupina roztroušených domů se střední nadmořskou výškou 483 m. - Poprvé je (sporně) připomínána r. 1290. V roce 1358 ves vykoupil vratislavský biskup od loupeživých Haugwitzů na hradě Frýdberk. Od r. 1546 stál na potoce Javorník hamr, takže se v okolí zřejmě dolovala železná ruda. V r. 1789 byl Krutvald navštíven císařem Josefem II. Původní kostel z r. 1725 (o dvacet let později ještě rozšířený) byl zbořen, nový kostel Neposkvrněného Početí P. Marie byl postaven v l. 1879-81 v novogotickém slohu. V údolí za vsí stojí poutní kaple P. Marie Salettské z r. 1851 (rozšířená v roce 1858) s křížovou cestou se 14 zastaveními, vytvořenou na přelomu 19. a 20. stol. U kaple umělá jeskyně P. Marie Lurdské s pramenem „zázračné“ vody (radioaktivní pramen).

Vysoký kámen: Vyhlídková skála (691 m) s výhledem na Rychlebské hory a do Polska.

Złoty Stok: Staré hornické město s těžbou zlata, 348 m n. m. (Název Złoty Stok = „zlatý svah“, německy Reichenstein = „bohatý kámen“, česky Rychleby.) Město patřilo slezským Piastovcům, od roku 1392 náleželo Koruně české, od roku 1742 Prusku, od roku 1945 je součástí Polska. Připomínáno je poprvé r. 1291, v r. 1344 získalo městská práva a r. 1483 práva hornického města. V době husitské nastal úpadek města, od r. 1511 převzala dohled nad těžbou a obchodem se zlatem bankéřská rodina Fuggerů, v 17. stol. nastal další rozvoj v souvislosti s počátkem těžby arsenových rud a obnovou těžby zlata. Hornictví dosáhlo největšího rozmachu v první polovině 16. století a existovalo zde až do roku 1961. Dnes se již netěží, ale nedaleká Sztolnia Książęca (Knížecí štola), dlouhá několik set metrů, je částečně zpřístupněna. V 16. století byl Złoty Stok největším střediskem dobývání zlata ve Slezsku a měl evropský význam. V letech 1530 až 1560 zde bylo během pracovního dne získáno asi 0,5 kg zlata, na toto množství se spotřebovalo více jak 60 vozů (tun) zlatonosné rudy a 60 vozů (60 m³) dřevěného uhlí. Během celého 16. století bylo ve Zlatém Stoku vyprodukováno asi 7 tun zlata, které byly vydobyty z 900 000 tun rudy. Pro potřeby hutí a dolů bylo spotřebováno asi 1,5 milionu m³ dřeva, čemuž za oběť padlo více jak 5 000 hektarů lesa. Na haldy bylo vyvezeno asi 600 000 tun odpadu z úpravy rudy a 130 000 tun strusky z hutí. Złotostocká mincovna razila z místního zlata největší množství peněz ve Slezsku. Vznikla za vlády knížat minstrbersko-olešnických z rodu Poděbradů (zakladatelem tohoto rodu byl český král Jiří z Poděbrad, 1420-71). Do roku 1569 v ní Poděbradové razili zlaté dukáty a stříbrné groše. V letech 1582-95 razili v této mincovně zlaté dukáty čeští velmoži Vilém a Petr z Rožmberka, noví majitelé Zlatého Stoku. Dalšími majiteli mincovny byli v roce 1599 knížata břežsko-lehničtí. Razili v ní do roku 1621 zlaté dukáty a grošíky a stříbrné toлары a krejcarey. - Stavební památky: Původně gotický kostel sv. Kryštofa z let 1513 - 1517 (věž z r.1543) na místě staršího ze 14. stol. byl přestavěn renesančně v l. 1517-45 a po požáru r. 1638 se stal evangelickým kostelem Nejsvětějšího Spasitele; zachovány jsou dva pozdně gotické portály z r. 1545. Pozdně gotický, mnohokrát přestavovaný hřbitovní kostel Sv. Trojice z r. 1583, původně evangelická hřbitovní kaple, v l. 1687-98 evangelický farní kostel, byl přestavěn barokně r. 1796 a upraven v l. 1830 a 1927; zachován renesanční portál. Farní kostel Neposkvrněného Početí Nejsvětější Panny Marie z l. 1875-76, vysvěcený r. 1883 - novogotický jednolodní na půdorysu kříže s vysokou věží a dvěma bočními kaplemi. Mincovna ze 16. stol., přestavěná barokně koncem 17. stol. a klasicistně v 19. stol., v l. 1769-79 sídlo Vyššího horního úřadu, řídicího veškeré doly ve Slezsku. Fuggerův dům (Rynek čp. 20) z r. 1520, spolu s dvěma sousedními domy sídlo nájemců zlatých dolů; zachován renesanční základ s barokní fasádou a okázalým štítem. (Nejzajímavější památky starého města spojuje Městská turistická trasa.) - Hornické památky: Muzeum „Kopalnia Złota“ v ul. Złote (jižně od centra města v údolí Zlatého potoka) s více než kilometrovou podzemní trasou ve štole Gertruda, kde mj. v laboratoři pracuje alchymista; otevřeno denně od 9 do 17 hodin. Po stopách dávného hornictví vede vycházková Zlatá stezka.

Prameny: Zejména <http://www.rychlebskehory.cz/>, dále webové stránky příslušných měst (Bardo, Paczków, Javorník, Złoty Stok) a textové části citovaných map.

Luboš Chládek, Vít Vavřina

10. 9. 2009

Děkujeme sponzorům, za jejichž finanční podpory se akce TKSP uskutečňují:					
 VÝCHODOČESKÁ GEODETICKÁ	 portuj námi	 OBOROVÁ ZDRAVOTNÍ POJIŠTOVNA ZAMĚSTNANCŮ BANK POJIŠTOVEN A STAVEBNICTVÍ	 Město Pardubice podporuje sport	 Lázně Bohdaneč RETIA	 FARMA SLUNEČNÝ DVŮR